

Informatieboek

**CULTUUR VAN HET
MODERNISME**

in de eerste helft van de twintigste eeuw

Kunst Algemeen.

Samenstelling:

van de Kamp, M.Th. (2003). Informatieboek Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw. Kunst Algemeen. Tilburg, Kunstcontext.com

De teksten zijn samengesteld op basis van een reeks samenvattingen van bronnen (zie Bronnen) in 2003. In 2020 zijn deze gecorrigeerd en aangevuld.

Kunst Algemeen - subdomein 5:

Cultuur van het moderne in de eerste helft van de 20^e eeuw.

Inhoud informatieboek

H 1: Maatschappelijke en politieke ontwikkelingen

- 1.1 - Inleiding.
- 1.2 - Op weg naar Utopia
- 1.3 - De tweede industriële revolutie
- 1.4 - Politieke verschuivingen
- 1.5 - Interbellum
- 1.6 - Sigmund Freud en de psychoanalyse

H 2: De cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw.

- 2.1 - Kunst en techniek.
- 2.2 - Expressionisme in de kunsten.
- 2.3 - Expressionisme, abstractie en atonaliteit.
- 2.4 - Kunstenaarsgroeperingen en hun utopieën
- 2.5 - Wat is kunst ?
- 2.6 - Parade van surrealisten
- 2.7 - Kunst als propagandamiddel
- 2.8 - Film als vermaak
- 2.9 - Jazz en dansrages in de nieuwe wereld

H3: Stromingen in de beeldende kunst.

- 3.1 - Stromingen in de beeldende kunst vanaf 1900.
- 3.2 - Achtergrondinformatie over de stromingen.

H4: Dans stromingen vanaf 1900.

- 4.1 - A: Les Ballets Russes (1909 – 1929)
- 4.2 - B : Le Ballet Suedois
- 4.3 - C Het Bauhaus ballet

De moderne dans :

- 4.4 D - De revolutionaire periode (1900-1925)
- 4.5 E - De grondslagleggende periode (1925 – 1945)

H6: Opvattingen over drama in de moderne cultuur.

- 6.1 - Gordon Craig
- 6.2 - Sergejévitsj Stanislavski
- 6.3 - Vsévolod Meyerchold
- 6.4 - Revolutietoneel van Piscator – 1920-1930 Berlijn
- 6.5 - Bertolt Brecht

H7: Ontwikkelingen in de film in de eerste helft van de 20ste eeuw.

- 7.1 - Voorgeschiedenis van de FILM in de negentiende eeuw
- 7.2 - Ontwikkelingen in de FILM in de cultuur van het moderne

Bronnen

Subdomein 6: Moderne cultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Hoofdstuk 1: Maatschappelijke en politieke ontwikkelingen

1.1 Inleiding.

De culturele ontwikkeling van een maatschappij is sterk afhankelijk van haar maatschappelijke en politieke omstandigheden. Om een goed inzicht te krijgen in het hoe en waarom van het ontstaan van het modernisme in de eerste helft van de twintigste eeuw, is het belangrijk om eerst te kijken naar de maatschappelijke en politieke omstandigheden waarin die kunst en cultuur is ontstaan.

1.2 Op weg naar Utopia.

Dankzij de groei van de industrie is de welvaart in de tweede helft van de negentiende eeuw sterk gestegen. Met name in Noord-Amerika en in de grote West-Europese industrielanden. De opmars van techniek en wetenschap zorgde voor nieuwe uitvindingen zoals de gloeilamp en de fonograaf (Edison), het staal (Bessemer), de telegraaf, de benzinemotor en de eerste synthetische vezels en plastics. Er heerste een sfeer van nationale trots en optimisme. Het streven om als eerste een uitvinding op de markt te brengen ontketende een felle concurrentiestrijd tussen verschillende Europese landen. Een mooie gelegenheid om je te kunnen meten met andere landen zijn de wereldtentoonstellingen geweest. De eerste tentoonstelling is in 1851 in Londen gehouden. Van deze en latere wereldtentoonstellingen is dankbaar gebruik gemaakt om de nationale trots van diverse landen te tonen. Het nationalisme groeit in Europa. Het optimisme van de mensen uit de negentiende eeuw over de technische vooruitgang en, daaraan gekoppeld, een ideale samenleving, heeft in het begin van de twintigste eeuw een grote deuk opgelopen. Aan het eind van de negentiende eeuw komt er onder de grote Europese landen, naast de hierboven genoemde concurrentiestrijd, een merkwaardige wedloop op gang. De

landen proberen zoveel mogelijk overzeese gebieden te verwerven. Hoe meer koloniën een land bezit des te hoger zijn aanzien en dus zijn macht wordt. Groot-Brittannië boekt daarin het meeste succes door uiteindelijk ongeveer een kwart van de bewoonde wereld onder Brits bestuur te stellen. Een dergelijke expansiedrift is niet nieuw in de geschiedenis; de omvang ervan wel. Zoals vaker bij een wedloop tussen verschillende landen verslechteren de onderlinge verhoudingen hierdoor aanzienlijk. Uiteraard liggen aan het modern imperialisme, zoals dit streven is genoemd, economische motieven ten grondslag. De bevolkingsgroei in West-Europa vraagt om meer voedsel en de overzeese gebieden zorgen voor een nieuw afzetgebied van eigen producten. Ook worden immateriële argumenten aangevoerd. Vanuit het standpunt dat de West-Europese cultuur superieur is, wordt het aanvaardbaar gevonden andere volkeren de westerse beschaving op te dringen.

1.3 De Tweede industriële revolutie.

De periode van de tweede helft van de negentiende eeuw noemt men ook wel de tweede industriële revolutie. Hiermee wordt een verschil aangegeven met de eerste industriële revolutie in de eerste helft van de negentiende eeuw. De eerste industriële revolutie: geleidelijke uitbreiding van machines, geleidelijke groei van fabrieken en op grote schaal gebruik van kolen en ijzer. De tweede industriële revolutie: veel wetenschappelijker van aard en minder afhankelijk van veelal mechanische uitvindingen van handige mensen. De toepassingsmogelijkheden van elektriciteit op het gebied van licht, warmte en kracht breiden zich op grote schaal uit. Naast elektriciteit wordt olie de voornaamste krachtbron die zich voor een belangrijk deel richt op het vervoer. De auto doet zijn intrede en de luchtvaart begint, als gevolg van militaire inspanningen voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog, op grote schaal

te groeien. De chemie- en petroleumindustrie ontwikkelen allerlei kunststoffen die als alternatief moeten dienen voor kostbare of moeilijk te bewerken stoffen zoals hout, glas en textiel. Door de uitvinding van sterilisatie en pasteurisatie wordt massabewaring van voedsel mogelijk. Dit betekent een omwenteling in de houdbaarheid en als gevolg daarvan in de verdeling en verspreiding van voedsel over de wereld. Samen met vernieuwde inzichten over hygiëne en voeding en de opkomst van de medicijnenindustrie verbetert hierdoor in hoge mate de volksgezondheid.

Een gevolg van de stroomversnelling waarin de ontwikkeling van de techniek zich bevindt, is een wereldwijde schaalvergroting van de communicatie. In 1912 wordt in de Atlantische Oceaan de eerste telefoonkabel gelegd tussen Amerika en Europa. Deze kabel maakt de afstanden in de wereld beduidend kleiner en langeafstandsverbindingen per trein en stoomschip minder belangrijk. De handel, de economie en de media profiteren daar ruimschoots van. De ontwikkeling van de radio, de grammofoon en de film vormden de aanzet tot massacommunicatie en massamedia.

Zoals gezegd, is de tweede industriële revolutie veel wetenschappelijker van aard geweest. In 1905 publiceert de fysicus Albert Einstein enkele artikelen die de basis vormen voor zijn latere relativiteitstheorie. Deze theorie brengt niet alleen een totale omwenteling teweeg in de fysica, maar heeft door zijn nieuwe opvattingen over ruimte en tijd ook daarbuiten enorme invloed gehad. De natuurkundige Ernest Rutherford ontwikkelt in 1908 het eerste atoommodel. Enkele jaren later maakt hij een begin met de ontwikkeling van kernenergie door middel van kernsplijting. In 1938 slaagt de fysicus en chemicus Otto Hahn erin samen met zijn medewerkers een uraniumatoom te splijten. Daarmee is Hahn de grondlegger van de moderne kernfysica en de toepassingen van kernenergie.

1.4 Politieke verschuivingen

Het spreekt voor zich dat bovengenoemde ontwikkelingen niet alleen invloed uitoefenen op het dagelijks leven van de mens in de geïndustrialiseerde landen. Ook op het terrein van de wereldpolitiek vinden grote verschuivingen plaats. De sterke gevoelens van vaderlandsliefde en het imperialisme verslechteren de verhoudingen tussen de grote Europese landen, inclusief Rusland. Er komt een bedreigende wapenwedloop op gang en in 1914 barstte de bom in Sarajevo met de moord op de Oostenrijkse troonopvolger. De eerste wereldoorlog grijpt diep in, in de samenleving van Europa. De vrede van Versailles in 1919 en de daarbij afgesproken nieuwe verdeling van Europa legt Duitsland zo aan banden dat de kiem voor een volgende oorlog bij wijze van spreken al is gelegd. Frankrijk en Groot-Brittannië zien in Rusland een nieuw gevaar. Rusland stuurt na de Revolutie van 1917 met het communisme van Lenin en de ideologie van Marx aan op een wereldrevolutie. Het groeiend bewustzijn van de arbeidersklasse leidt in West-Europa tot de oprichting van machtige vakbonden en socialistische en communistische partijen.

Vrouwenkiesrecht. De emancipatie van vrouwen wordt nog eens bevorderd door het grote aantal gesneuvelde jonge mannen in de Eerste Wereldoorlog. Opeengevallen plaatsen worden door vrouwen ingenomen. Rond 1919 is het kiesrecht voor vrouwen in de Verenigde Staten, Zweden, Duitsland en Nederland een feit. Los van de politieke situatie in Europa ontstaat er een enorm verschil tussen ontwikkelde en onontwikkelde (of zoals we nu zeggen onderontwikkelde) landen. Dat heeft grote consequenties gehad voor de tweede helft van de twintigste eeuw.

1.5 Interbellum

In 1924 overlijdt Lenin. Stalin slaagt erin de hierdoor ontstane machtsstrijd te winnen en de communistische partij geheel naar zijn hand te zetten. Binnen enkele jaren is Rusland omgevormd tot een totalitaire dictatuur. De industrialisatie wordt gebruikt om het land 'weerbaar te

maken tegen de kapitalistische buitenwereld'. In Italië maakt Mussolini dankbaar gebruik van de instabiele economische situatie en de angst voor het communisme in zijn land. Net als Stalin rekent hij binnen afzienbare tijd af met de democratie.

Ook in Amerika wordt de periode tussen de twee wereldoorlogen, het interbellum, gekenmerkt door instabiliteit en economische recessie. Desondanks neemt hier de consumptie van, met name nieuwe uitvindingen zoals de auto (Ford), sterk toe. De boeren echter profiteren niet van deze welvaart doordat de graanprijzen door overproductie blijven dalen. De beurscrash van 24 oktober 1929 ruïneert talloze ondernemingen en duizenden banken gaan failliet. De crisis in Amerika sleept de grote industrielanden in Europa in haar kielzog mee. Vooral Duitsland, dat nog te kampen heeft met enorme schuldenclaims uit de Eerste Wereldoorlog, wordt zwaar getroffen. De Oostenrijker Adolf Hitler weet de onrustgevoelens in zijn land handig te exploiteren. Met zijn pleidooi voor

afschaffing van het verdrag van Versailles en zijn voorgenomen strijd tegen het marxisme verwerft hij een enorme aanhang. In 1933 wordt Hitler met zijn Nationaal Sozialistische Deutsche Arbeiter Partij op legale wijze bondskanselier van Duitsland.

1.6 Sigmund Freud en de psychoanalyse

Naast een sterke technische ontwikkeling verandert het denken over de psyche van de mens drastisch. Het idee komt op dat de mens handelingen verricht die worden gestuurd door krachten in hemzelf. Hij is zich die niet bewust en kan daarvoor dus ook geen verantwoording afleggen. De wetenschapper die gezien wordt als de grondlegger van deze theorie is Sigmund Freud. Hij onderscheidt in de menselijke psyche drie 'lagen' van bewustzijn en noemt deze: Es, Ich en Überich.

De ideeën van Freud over het functioneren van de menselijke geest en het onderbewustzijn hebben enorm veel invloed gehad op het beeld dat de mens van zichzelf heeft, zowel in de psychoanalyse zelf als daarbuiten.

Hoofdstuk 2: De cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw.

2.1 Kunst en techniek

De kunst en cultuur van de twintigste eeuw worden sterk beïnvloed door de wetenschap en techniek. Op de wereldtentoonstelling in 1889 in Parijs wordt dat geïllustreerd door de Eiffeltoren. Deze maakt, als symbool van de moderne techniek, aan de wereld duidelijk dat een nieuw tijdperk is begonnen. Mensen worden tijdens de tentoonstelling via bewegende trottoirs van paviljoen naar paviljoen gebracht. Ook kunnen zij zich razendsnel met de nieuwe metro verplaatsen.

Op deze wereldtentoonstelling danst Loïe Fuller als een kolkende wervelstroom en zij lijkt op haar manier dit tijdperk te illustreren. Als een van de eersten gebruikt zij elektrisch licht bij haar voorstellingen. Ze is gefascineerd door de mogelijkheden van de theatertechniek. Deze nieuwe wereld heeft voor kunstenaars zowel positieve- als negatieve effecten. Zo zijn ze erg ingenomen met de mogelijkheden van deze nieuwe tijd en willen ze mee in die stroom van alles wat nieuw is. Toch is het alsof kunstenaars als eerste de dreigingen en spanningen van de tijd voelen. Het expressionisme komt op en kunstenaars laten deze spanningen horen, zien en voelen in muziek, beeldende kunst, dans en theater. De expressionistische kunstwerken van bijvoorbeeld Ernst Ludwig Kirchner, lid van de Duitse kunstenaarsgroep Die Brücke, laten een verwrongen wereld zien.

2.2: Expressionisme in de kunsten

In de beeldende kunst ontstaat de stroming van het expressionisme: kunstenaars stellen hun emoties centraal in de kunstwerken die zij maken, doordat zij een directe wijze van werken verkiezen. Felle kleuren – vaak zijn het andere kleuren dan je in werkelijkheid waarneemt – en een heftige manier van schilderen zijn daarvan de belangrijke kenmerken. De expressionistische werken van bijvoorbeeld Ernst Ludwig Kirchner, lid van

de Duitse kunstenaarsgroep Die Brücke, laten een verwrongen beeld zien. Dergelijk werk toont op een subjectieve en emotionele manier hoe zij de wereld ervaren.

In 1904 wordt in het volkenkundig museum van Dresden de eerste tentoonstelling georganiseerd van verschillende kunststijlen uit Oceanië en Afrika. Kirchner en de andere kunstenaars van Die Brücke raken onder de indruk van de directheid, de ruwe, heftige gevoelens en de kracht van deze 'primitieve' kunst. Het wordt een belangrijk uitgangspunt voor hen.

In 1907 wordt Afrikaanse kunst tentoongesteld in Parijs, waardoor veel in Parijs werkende kunstenaars, zoals bijvoorbeeld Pablo Picasso, bekend raken met deze kunst. Hij schildert in dat jaar het schilderij *Les Femmes d'Alger (O. J.)*, waarin de invloed van de Afrikaanse kunst te zien is in de maskerachtige gezichten. In dit belangrijke werk zie je tevens de aanzet tot het kubisme: het werk bestaat uit hoekige, in geometrische vormen opgedeelde mensfiguren.

Ook de danseres Isadora Duncan, is op haar manier een expressionist geweest. Zij probeert haar allerdiepste, individuele, innerlijke belevingen in haar dansbeelden uit te drukken. Ze streeft een natuurlijke manier van bewegen na en laat zich inspireren door de Griekse Oudheid. Duncan wordt vaak als expressionist gezien vanwege haar intuïtieve manier van dansen. Met het dansen in losse wapperende gewaden, zet zij zich af tegen de strakke regels van het negentiende-eeuwse romantische ballet. Isadora Duncan veroorzaakt met deze vrije manier van dansen een ware revolutie in Europa. Het klassiek romantische ballet raakt rond de eeuwwisseling in verval en het West-Europese publiek is geïnteresseerd in nieuwe vormen van dans.

In 1909 komen Les Ballets Russes onder leiding van Sergei Diaghilev naar Parijs. Hij zorgt ook – maar wel op een geheel andere manier dan Isadora Duncan - voor een spectaculaire vernieuwing in de dans- en theaterwereld. Diaghilev heeft een 'neus' voor artistiek talent en brengt componisten, beeldend kunstenaars, choreografen en uitvoerend kunstenaars bijeen. Het gezelschap heeft slechts 20 jaar bestaan maar brengt grote namen voort, waaronder Igor Stravinsky, Pablo Picasso, Vaslav Nijinsky en Mikhail Fokine. Een gevleugelde uitspraak van Diaghilev als hij een nieuwe opdracht geeft, is 'étonne-moi' ('verbaas me'). En dat doet Strawinsky!

2.3: Expressionisme, abstractie en atonaliteit

Wassily Kandinsky is niet alleen sterk beïnvloed door het expressionisme, maar begint vanaf 1910 ook na te denken over volledig abstracte kunst. Hij denkt dat de abstractie zoals deze in de muziek voorkomt, een goede leidraad zal kunnen vormen voor zijn ideeën over volledig abstracte kunst.

In 1910 schrijft Kandinsky über das Geistige in der Kunst. Daarin verbindt hij zijn ideeën over het expressionisme en de abstractie en komt tot de conclusie dat kunst gemaakt moet worden vanuit een innerlijk gevoelde noodzaak. Hij verwijst in zijn boek veelvuldig en uitdrukkelijk naar de muziek. Hij beschrijft schilderen als componeren met kleuren en vormen: net zoals de musicus met tonen en klanken componeert streeft ernaar het persoonlijke, innerlijke idee vanuit het onderbewuste weer te geven in zijn muziek. Arnold Schönberg en Wassily Kandinsky wisselen vaak ideeën uit en beide streven naar een vernieuwing in de kunst.

Om uitdrukking te geven aan gevoelens van strijd, geweld, conflict (zelf)vervreemding, innerlijke verscheurdheid en sociale verwording, ontwikkelt Schönberg de twaalftoonstechniek, een principe waarbij atonaliteit een belangrijke rol speelt. Toch is expressie, gevoelsuitdrukking, ook

daarbij van groot belang, al merk je dit in eerste instantie niet meteen op als je zijn twaalftoonstechniek bestudeert. Bij de twaalftoonsmuziek zijn alle twaalf tonen (alle witte en zwarte toetsen binnen een octaaf op de piano bijvoorbeeld) even belangrijk en zo gerangschikt dat elk gevoel van tonaliteit wordt vermeden.

Schönberg noemt dit de emancipatie van de dissonant. Een dissonant is een samenklank van verschillende tonen die veel spanning oproept. In de traditionele muziek lost een dissonant zodanig op dat de spanning verdwijnt. De samenklank die na de oplossing overblijft klinkt prettig in de oren en roept geen spanning meer op: de consonant. In de klassieke muziek eindigt een muzikale zin altijd op een ontspannende manier met een consonant.

Schönberg laat nu aan het eind van de muzikale zin de dissonant gewoon staan waardoor de spanning in de muziek aanwezig blijft. De dissonant wordt op deze manier gelijkwaardig aan de consonant: hij 'emancipeert'. Omdat het atonale systeem afwijkt van het normale toonladdersysteem (do re mi fa so), klinkt het vreemd en onbekend. Dit veroorzaakte vooral in het begin een emotionele schok bij het publiek. Het lijkt allemaal heel wiskundig en berekenend.

Toch hoor je het expressionistische karakter goed in zijn compositie Erwartung uit 1909. Een opera voor één personage: een door haar geliefde afgewezen vrouw die 's nachts halfgek door het woud dwaalt op zoek naar hem. De spanning wordt voelbaar door het wisselende tempo, en door de zogenaamde 'Sprechstimme'.

2.4 Kunstenaarsgroeperingen en hun utopieën

Kandinsky's ideeën over volledig abstracte kunst, krijgen al heel snel navolging van allerlei andere kunstenaarsgroepen. Zowel Mondriaan als Rietveld bij De Stijl (1917), Tatlin en Gabo bij het Constructivisme (1917) en het Bauhaus (1919) streven allemaal naar abstractie in de beeldende kunst. Naast abstractie in de vormgeving is functionaliteit van heel groot belang. 'De vorm volgt uit de functie', wordt een nieuw

credo voor de kunstenaars van al deze bewegingen. Een nieuwe, universele beeldtaal, die iedereen kan volgen, vormt het ideaal van de kunstenaars. En met deze nieuwe beeldtaal, proberen ze een 'betere' maatschappij te bewerkstelligen.

Een maatschappij die eerder internationaal dan nationaal is en sociale aspecten in bijvoorbeeld de bouwkunst centraal stellen. Een voorbeeld van deze internationale stijl is het Rietveld-Schröderhuis uit 1924. Dit gebouw laat zien hoe het nieuwe bouwen licht en lucht geeft: veel grote ramen; hoekige vormen: alles is vormgegeven vanuit de functionaliteit. De Bauhaus architecten Walter Gropius en Ludwig Mies van der Rohe brengen de functionalistische bouwstijl verder tot ontwikkeling. Nadat zij in 1933 uit Duitsland zijn gevlucht, zorgen zij voor grote vernieuwingen in de architectuur van de Verenigde Staten. Grote, strakke, functionele bouwwerken die herkenbaar zijn aan de skelet- en systeembouw en de glasvliesgevels.

2.5 Wat is kunst?

Toch denken niet alle kunstenaars dat zij de maatschappij met hun kunst kunnen verbeteren. Sommige kunstenaars zijn door de eerste wereldoorlog van 1914 tot 1918 dermate ontgoocheld, dat zij geen vertrouwen meer hebben in de politiek of de kunst. Het enige dat hen rest is de kunst ter discussie te stellen. En dat heeft Marcel Duchamp volop gedaan. Zowel met zijn kant-en-klare flessenrek, als met zijn 'fontein' (urinoir) die hij beiden als "echte" kunstwerken exposeert in een museum. Felle reacties maar ook heftige discussies over wat wel of geen kunst is, zijn het gevolg.

2.6 Parade van surrealisten

Ook de surrealisten hebben zo hun twijfels of de kunst de maatschappij wel positief kan beïnvloeden. In 1900 publiceert Sigmund Freud, de Oostenrijkse psychiater, zijn boek *Traumdeutung*. De surrealisten voelen zich gesterkt door de analyse van deze dokter. Zij laten zich mede daardoor inspireren door het onderbewuste en door dromen.

Eric Satie is als componist vaak in gezelschap te vinden van de surrealisten. Zo zie je hem als figurant in de films van René Clair. Hij maakt composities met nogal absurde titels als "Stukken in de vorm van een peer".

In opdracht van Serge Diaghilev schrijft Satie de muziek voor een nieuw ballet. Jean Cocteau schrijft het libretto, Pablo Picasso ontwerpt de decors en de kostuums en Leonide Massine maakt er een choreografie bij. Dit wordt het ballet *Parade*, dat volgens de makers ervan geen satire op populaire kunst genoemd kan worden, maar eerder een poging om populaire kunst in een totaal nieuwe vorm te gieten. In *Parade* worden music-halltechnieken en elementen uit de show business, zoals ragtime, jazz, film en billboardreclame gecombineerd met een stedelijke, Parijse omgeving. Het publiek reageert hierop met ontzetting. Volgens hen zijn elementen uit het populaire vermaak niet geschikt voor de Kunst met een grote K die zij in de schouwburgen verwachten.

Er wordt wel beweerd dat Diaghilev opzettelijk kameraden aanzet om tijdens de première in de zaal verontwaardigde reacties te laten horen. In de kranten komt te staan dat het publiek 'erg geschokt' is door het nieuwste stuk van Diaghilev'. Dat is dan weer een bewijs voor het avant-gardisme van Diaghilev: een voorloper zijn. Daarmee dwingt hij respect af in het Parijs van de eerste decennia van de twintigste eeuw.

2.7 Kunst als propagandamiddel.

In het thuisland van Les Ballets Russes, Rusland, is er in dezelfde periode een felle strijd om de macht gaande. Het oude tsaristische land wordt door de Bolsjwiken tijdens de revolutie van 1917 tot een socialistisch land omgevormd. In datzelfde jaar wordt ook het constructivisme, dat als stroming al vanaf 1914 bestaat, als officiële kunst van de Russische revolutie erkend. Kunstenaars willen de revolutie steunen door affiches, kunstwerken en architectuur te maken die, als propaganda, ten dienste staan van de revolutie. Toch wordt hen dit uiteindelijk

niet in dank afgenomen. Vrij snel na de oprichting, worden de constructivisten als te avant-gardistisch bestempeld. Kunst moet realistisch zijn, volgens de machthebbers.

De film lijkt daarom veel meer geschikt. Eisenstein maakt in 1925 de film Pantserkruiser Potemkin die de revolutie op een geschikte, wat realistisch-ogende wijze, ondersteunt. Toch toont Eisenstein de realiteit niet op een documentaire manier. Hij maakt gebruik van montage als een middel om zijn visie over te brengen. Eisenstein laat namelijk zien – via een heel geraffineerde montage – hoe het volk wordt onderdrukt in het tsaristische Rusland. Daarmee toont hij hoe noodzakelijk en gewenst de revolutie dus eigenlijk is. Het is niet de laatste keer dat een film als propagandamiddel wordt ingezet.

In 1935 maakt Leni Riefenstahl van het medium film gebruik om in haar film Triumph des Willens het nazi-regime te verheerlijken door filmbeelden te tonen van massa's gelijktijdig marcherende soldaten. Charles Chaplin neemt in The Great Dictator Hitler en zijn regime op de hak, door hem te parodieëren en hem daarmee op geraffineerde wijze volkomen belachelijk te maken. Zo wordt film op een kritische wijze ingezet.

2.8 Film als vermaak

Film als vermaak zorgt ervoor dat in de jaren twintig en dertig in Hollywood een bloeiende industrie ontstaat. Beroemde filmsterren en enorme shows en musicals worden in Hollywood vastgelegd op film. Acteurs leren hoe zij zich in kunnen leven in hun personage volgens het principe van 'method-acting'. Stanislavski heeft hiervoor een basis gelegd. In de Verenigde Staten wordt de kunstwereld van de jaren twintig en dertig niet alleen beïnvloed door de film. Ook muziek, beeldende kunst en dans zijn belangrijk. Voor de beeldende kunst wordt sterk geleund op Europa.

In 1913 wordt de Armory show in New York geopend waarbij de Amerikanen voor het eerst avant-garde kunst te zien krijgen.

De stad New York krijgt grootse, architectonische bouwwerken, vooral nadat de belangrijke Bauhaus-architecten zich in de jaren dertig in Amerika vestigen. Grote metropolen worden zo een smeltkroes voor nieuwe ideeën, nieuwe stromingen in de kunst en cultuur.

2.9 Jazz en dansrages in de nieuwe wereld

Rond 1900 wordt New Orleans, met de zwarte wijk Storyville, het centrum van de jazz en de dixieland. Ondanks de politiek van rassenscheiding wordt deze nieuwe ritmische dansmuziek een grote rage in heel de Verenigde Staten. Na de drooglegging in 1917 verplaatst het centrum van de jazz zich naar Chicago. In de jaren twintig neemt New York de positie van Chicago over, omdat daar het centrum van de radio- en platenindustrie is gevestigd. Josephine Baker, George Gershwin en Scott Joplin, zorgen er op hun beurt weer voor dat ook Europa in de ban raakt van de jazz. Avant-garde kunstenaars als de componist en dirigent Igor Strawinsky raken op hun reizen naar New York in de ban van deze opzwepende dansmuziek uit Amerika.

Mondriaan, die vanaf 1940 in New York woont, is ook een fervent liefhebber van jazz en boogie woogie. Hij is verslingerd aan de nieuwe muziek en dans. Zijn laatste onvoltooide schilderij heeft als titel Victory Boogie Woogie. In Europa laat de Tweede Wereldoorlog diepe sporen na in de maatschappij.

De grote kunstenaarssteden als Parijs, Moskou en Berlijn, zijn door zowel oorlog als revolutie bijna onherkenbaar veranderd. Na de enorme verwoesting tijdens de Tweede Wereldoorlog en de gruwelijke Jodenvervolging, is het wereldbeeld voor iedereen – en dus ook voor kunstenaars – ingrijpend veranderd. Nooit meer oorlog is wat iedereen wenst. De kunstenaars die niet uit Europa zijn gevlucht, hebben eerst tijd nodig om een standpunt in te kunnen nemen in deze naoorlogse wereld waarin zoveel schade zichtbaar is geworden.

Toneelschrijver Bertolt Brecht maakt al voor de Tweede Wereldoorlog geëngageerd theater. Hij noemt dit episch theater. Hierin is de tekst de basis voor de theatervoorstelling. Door vervreemdingseffecten toe te passen, worden toeschouwers gedwongen deel te nemen aan het verhaal in plaats van te worden meegesleept in de wereld van het toneel. Brecht wil het publiek kritisch laten denken. De voorstelling biedt de toeschouwers inzicht in de eigen

mogelijkheden de maatschappij te veranderen. Vervolgens moeten zij deel gaan nemen aan de klassenstrijd. Deze kunst wenst baanbrekend te zijn voor de tijd, deze kunst wil de maatschappij veranderen en verbeteren. De vraag is in hoeverre dit ideaal is verwezenlijkt door kunstenaars in de eerste helft van de twintigste eeuw.

Hoofdstuk 3: Beeldende kunst

3.1: Stromingen in de beeldende kunst vanaf 1900.

Jugendstil (1890 – 1910) (ook wel art nouveau)

Deze stijl is vooral een decoratieve stijl. Kenmerkend hiervoor zijn:

- ranke slingerende vormen, die ontleend zijn aan planten, bloemen en dieren.
- De naam Jugendstil is afgeleid van het Duitse tijdschrift “Die Jugend”.

Futurisme (1909)

De futuristen eisten de vernietiging van alle tradities. Snelheid en dynamiek moesten tot uitdrukking komen in de kunst. In de schilderkunst werden daarvoor aspecten uit expressionisme, kubisme, pointillisme en film verwerkt. Bekende futuristen waren Boccioni en Severini.

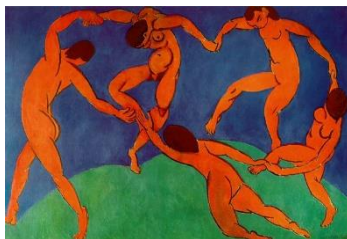
Kubisme (1910-1914)

In het kubisme onderscheidt men het analytisch kubisme (kleine vakjes) en het synthetisch kubisme (overzichtelijke composities). De kubisten (Picasso, Braque, Gris, Léger, e.a.) hebben verschillende kenmerken:

- vereenvoudigen hun voorstellingen tot geometrische vormen.
- de diepte werd uit het schilderij weggehaald.

- Men schilderde vanuit verschillende gezichtshoeken.

De kubisten gebruikten als eerste “papiers collés”, voorlopers van de collage.

Expressionisme (1910 – 1920)

De eerste expressionistische schilderijen werden aan het eind van de 19e eeuw in Frankrijk (fauvisme) gemaakt. De expressionisten verzetten zich tegen de natuurgetrouwe weergave. Kenmerkend:

- ze schilderden vereenvoudigd
- of ze schilderden gedeformeerd (= herkenbare vormen zo

veranderen dat ze veel verschillen van de realiteit door verschuiving, verdraaiing, verkleining etc.)

- krachtige kleuren

Behalve het fauvisme kende het expressionistische verschillende latere stromingen, o.a. Cobra (Appel), het abstract-expressionisme en de nieuwe wilden.

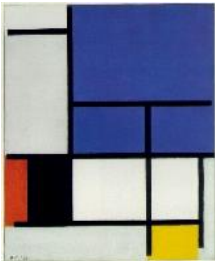
Constructivisme (1913 – 1922)

Het constructivisme ontwikkelde zich vanuit het kubisme en futurisme. Constructivisten als Malevich, Tatlin en El Lissitzky wilden met hun kunst een nieuwe, esthetische en geconstrueerde werkelijkheid bereiken. Onafhankelijk maar parallel aan het constructivisme ontstond in Nederland De Stijl.

Dada (1916)

Dada begon in 1916 als cabaret. Dadaïsten beschouwden zich als antikunstenaars. Met hun collages, acties, onzinteksten, objecten enz. hebben ze de weg vrijgemaakt voor latere kunstvormen als surrealisme, concept-art, performance fluxus en arte povera.

De Stijl (1917)

Aan de kunstenaarsgroep De Stijl werd deelgenomen door Mondriaan, van Doesburg, Van der Leek Rietveld e.a. Mondriaan was een van de belangrijkste theoretici van de groep. Zijn werk in primaire kleuren en horizontale en verticale lijnen gaf hij de naam neoplasticisme.

Bauhaus (1919 – 1933)

Oprichter Walter Gropius streefde in deze hogeschool voor de kunsten naar eenheid tussen beeldende kunsten, architectuur en toegepaste kunst. men kreeg les in functionele vormleer en moderne productietechnieken. Het Bauhaus had invloed op de ontwikkeling van de nieuwe zakelijkheid en het functionalisme.

Surrealisme (1924)

In het Surrealisme werd gezocht naar middelen om het fantastische, irreële en onbewuste tot uiting te brengen. Dromen (Freud), associaties, onbewuste handelingen, fantasieën boden daarvoor oplossingen. Men ontwikkelde de collage, frottage, en het automatisch schilderen. Bekende surrealisten zijn Dalí en Magritte.

3.2 Achtergrondinformatie over de stromingen.

MODERNISME – van 1900 – 1940

Rond 1900 is de wereld sterk aan veranderingen onderhevig. Marx schrijft zijn ideeën over het communisme; Einstein ontwikkeld de relativiteitstheorie; Freud brengt de psycho-analyse in praktijk. En daarnaast raast de wetenschap voort: treinen, auto's, vliegtuigen gaan steeds meer het beeld bepalen. Deze nieuwe wereld heeft voor kunstenaars zowel positieve- als negatieve effecten. Zo zijn ze erg ingenomen met de mogelijkheden van deze nieuwe tijd en willen ze mee in die stroom van alles wat nieuw is. Toch is het alsof kunstenaars als eerste de dreigingen en spanningen van de tijd voelen.

A: ABSTRACTE OF GEABSTRAHEERDE KUNST:

De abstracte kunst of geabstraheerde kunst heeft een aantal verschillende deelstromingen opgeleverd:

Kubisme (1910-1914) – Picasso

In het kubisme onderscheidt men het analytisch kubisme (kleine vakjes) en het synthetisch kubisme (overzichtelijke composities). De kubisten (Picasso, Braque, Gris, Léger, e.a.) hebben verschillende kenmerken:

- vereenvoudigen hun voorstellingen tot geometrische vormen.
- de diepte werd uit het schilderij weggehaald.
- Men schilderde vanuit verschillende gezichtshoeken.

De kubisten gebruikten als eerste “papiers collés”, voorlopers van de collage.

Er waren ook een aantal stromingen, waarvan de deelnemende kunstenaars er werkelijk van overtuigd waren dat zij de wereld met hun kunstwerken beter zouden kunnen maken (utopie). Deze kunstenaars zie je vooral terug bij De Stijl, Het Bauhaus en het Constructivisme. Zij hebben met elkaar als gemeenschappelijk punt dat zij een betere maatschappij willen en hebben overtuigingen die socialistisch van aard zijn.

De Stijl (1917) - Mondriaan

Aan de kunstenaarsgroep De Stijl werd deelgenomen door Mondriaan, van Doesburg, Van der Leek Rietveld e.a. Mondriaan was een van de belangrijkste theoretici van de groep. Zijn werk in primaire kleuren en horizontale en verticale lijnen gaf hij de naam neoplasticisme. Het doel van deze stroming was het nastreven van een betere maatschappij die verwezenlijkt kon worden door de zuivere vormen en de pure kunst van deze stroming.

Bauhaus (1919 – 1933) - Schlemmer

Oprichter Walter Gropius streefde in deze hogeschool voor de kunsten naar eenheid tussen beeldende kunsten, architectuur en toegepaste kunst. men kreeg les in functionele vormleer en moderne productie-technieken. Het Bauhaus had invloed op de ontwikkeling van de nieuwe zakelijkheden het functionalisme.

Constructivisme (1913 – 1922) - Malevich

Het constructivisme ontwikkelde zich vanuit het kubisme en futurisme. Constructivisten als Malevich, Tatlin en El Lissitzky wilden met hun kunst een nieuwe, esthetische en geconstrueerde werkelijkheid bereiken. Onafhankelijk maar parallel aan het constructivisme ontstond in Nederland De Stijl.

Ook zijn er abstract werkende **expressionisten**, waarvan Kandinsky een voorbeeld is. Ook Paul Klee hoort hierbij. Zij nemen vaak muziek als uitgangspunt, om op een vergelijkbare manier emoties over te brengen (zoals muziek dat ook kan) in de schilderkunst.

B: SURREALISME/DADAISME

Surrealisme (1924) – Magritte, Dali, Man Ray, Max Ernst

In het Surrealisme werd gezocht naar middelen om het fantastische, irreële en onbewuste tot uiting te brengen. Dromen (Freud), associaties, onbewuste handelingen, fantasieën boden daarvoor

oplossingen. Men ontwikkelde de collage, frottage, en het automatisch schilderen. Bekende surrealisten zijn Dalí en Magritte.

Dada (1916) – Duchamp, Schwitters, Max Ernst, Jean Arp

Dada begon in 1916 als cabaret. Dadaïsten beschouwden zich als anti-kunstenaars. Het meest beroemde voorbeeld hiervan maakte Marcel Duchamp, hij nam een urinoir, ondertekende dit met een valse handtekening en zette het in een museum. De vragen die hij ermee uitlokte zijn tot op vandaag nog relevant: Wat is kunst? en: Wie bepaalt wat kunst is of genoemd mag worden? Met hun collages, acties, onzin-teksten, objecten enz. hebben ze de weg vrijgemaakt voor latere kunstvormen als surrealisme, conceptuele kunst, fluxus (Joseph Beuys) performance kunst.

C: EXPRESSIONISME (1910 – 1920):

In de beeldende kunst ontstaat de stroming van het expressionisme: kunstenaars stellen hun emoties centraal in de kunstwerken die zij maken, doordat zij een directe wijze van werken verkiezen. Felle kleuren – vaak zijn het andere kleuren dan je in werkelijkheid waarneemt – en een heftige manier van schilderen zijn daarvan de kenmerken. De eerste expressionistische schilderijen werden aan het eind van de 19^e eeuw in Frankrijk (fauvisme - Matisse) gemaakt. In 1904 wordt in het volkenkundig museum van Dresden de eerste tentoonstelling georganiseerd van verschillende kunststijlen uit Oceanië en Afrika. Kirchner en de andere kunstenaars van Die Brücke raken gefascineerd door de directheid van de ruwe, heftige gevoelens en de kracht van deze 'primitieve' kunst. Het wordt een belangrijk uitgangspunt voor hen.

De expressionisten willen dus in de eerste plaats emoties verbeelden en verzetten zich daarom tegen de natuurgetrouwe weergave. Kenmerkend:

- ze schilderden vereenvoudigd
- of ze schilderden gedeformeerd (= herkenbare vormen zo veranderen dat ze veel verschillen van de realiteit

door verschuiving, verdraaiing, verkleining etc.)

- krachtige kleuren

Behalve het fauvisme kende het expressionisme verschillende latere stromingen, o.a. het abstract-expressionisme.

Hoofdstuk 4: DANS - Stromingen in de dans vanaf 1900.

DANS in de moderne cultuur:

Dit is een samenvattende tekst die als uitgangspunt voor een inleidende les over dans in de Cultuur van het Moderne gebruikt wordt.

Bron:

Dansgeschiedenis, de ontwikkeling van de westerse theaterdans door Bert Westra

4.1 A: Les Ballets Russes (1909 – 1929)

4.2 B : Le Ballet Suedois

4.3 C : Het Bauhaus ballet

De moderne dans :

4.4 D: De revolutionaire periode (1900-1925)

4.5 E: De grondslagleggende periode (1925 – 1945)

4.1 A : Diaghilev en ‘Les Ballets Russes’- 1909 – 1929

Diaghilev was een Russische intendant. Hij bracht balletdansers, choreografen, kunstenaars en componisten met elkaar in contact om samen producties te maken. Diaghilev organiseerde ook tentoonstellingen. Bijvoorbeeld een tentoonstelling over Russische kunst die eerst in St Petersburg en later in Parijs getoond werd. Dit werd een groot succes en vormde de aanleiding om andere Russische vormen van kunst te tonen in het westen: muziek en dans.

Het Parijse publiek werd overweldigd door de exotische kleurenpracht van de aankleding, de dynamische muziek en de overweldigende orkestklanken van de Russische opera. Daarna ging Diaghilev met het Russische ballet naar Parijs.

Er zijn grofweg vier perioden in te delen in het repertoire van Les Ballets Russes:

- 1: 1909-1912: Expressionisme en neoromantiek: **Michael Fokine** was de choreograaf (bijv. Sheherazade)
- 2: 1912-1917: Experiment – onder leiding van **Vaslav Nijinsky** (Le Sacre du Printemps)

3: 1917-1923: romantisch realisme, waarbij **Leonide Massine** de choreograaf was.

4: 1923-1929: cocktail periode – o.l.v. **Bronislava Nijinska**; en experiment o.l.v. **George Balanchine/ Serge Lifar**.

Michael Fokine- 1880-1942

Fokine was een zeer bekwaam danser: sterk, elegant, expressief en danstechnisch begaafd. Een beroemd ballet van hem is het door prima-ballerina Anna Pavlova gedanst: Stervende Zwaan dat nog altijd als klassieker opgevoerd wordt. Later in 1904 kreeg Fokine nieuwe ideeën over dans, hij vestigde daarbij de aandacht op het belang van inspirerende muziek, eenheid van constructie en eenheid van expressie. Hij wees daarbij op een harmonische eenheid tussen dans, muziek en schilderkunst (voor de decors).

Fokine maakte een vorm van balletexpressionisme. Meestal hebben zijn balletten een sprookjesachtig of exotisch karakter, en wordt daarom ook wel als neoromantisch ballet aangeduid. Fokine ging uit van een aantal basisprincipes, waarmee hij brak met de vaste tradities in het ballet die nog een uitvloeisel waren van de romantiek in de 19de eeuw.

1: Bij elke choreografie hoort een eigen bewegingsstijl die past bij het onderwerp en de muziek.

2: Alle beweging – zowel dans als mime – dient, om zinvol te zijn, een dramatische situatie uit te beelden.

3: Bewegingen van het hele lichaam verdienen de voorkeur boven gebarenspeel. Het laatste kan evt. wel gebruikt worden als de stijl van het ballet dat vereist.

4: Groepsdansen mogen niet louter als decoratie dienen, ze moeten een eigen zeggingskracht hebben die past bij de dramatische situatie

5: De choreografie speelt een eigen zelfstandige rol en staat op gelijke voet met de muziek en de aankleding.

Vaslav Nijinsky – 1889 - 1950

Nijinsky is wellicht de geniaalste danskunstenaar aller tijden geweest. Hij beschikte over een voor die tijd

fabelachtige techniek en tevens over een magnetische persoonlijkheid. Nijinsky trad met zijn werk ver buiten de kaders van de academische techniek, hetgeen herhaaldelijk voor grote sensatie zorgde.

Zijn eerste werk was l'après midi d'un faune een ballet op de muziek van Claude Debussy. Nijinsky liet zich inspireren door Griekse beeldhouwwerken en schilderijen (op vazen). De opzet was bijna tweedimensionaal, door het gebruik van parallelle beenhoudingen en een gedraaide torso, daarbij bijna letterlijk de griekse afbeeldingen navolgend. Le Sacre zorgde voor een nog groter schandaal dan zijn eerste ballet. De bewegingstaal die Nijinsky voor dat werk gebruikte droeg een even rauw en primitief karakter als de muziek van Strawinsky: ingedraaide beenposities, voorover gebogen romp, de handen tot vuisten gebald, de voeten naar binnen gedraaid.

Leonid Massine – 1895 – 1979

Na het ontslag van Nijinsky nam de danser Leonid Massine diens plaats in als danser en choreograaf. Massine heeft veel geproduceerd en werkte in verschillende stijlen

1: Symfonisch werk: het ballet roept daarbij sfeerbeelden en stemmingen op en het werk wil louter een interpretatie van de muziek zijn. De muziek kan een symfonie zijn maar dat hoeft niet perse

2: Romantisch realisme: daarbij spelen de verhalen zich vaak in een verleden of niet-bestaand land af, maar er wordt wel een realistische manier van uitbeelden gebruikt. De opzet is verhalend, waarbij veel gebruik gemaakt wordt van mime, karakterdans.

Daarnaast maakte Massine opmerkelijke experimentele balletten zoals Parade (waarvoor Cocteau het libretto maakte en Picasso de kostuums). Massine werkte ook mee aan The Red Shoes een balletmusicalfilm.

Bronislava Nijinska – 1891 -1972

Maakte romantisch-realistische balletten zoals de schone slaapster. Deze balletten worden vaak ook de cocktail periode genoemd omdat zij verwijst naar de

thema's van de balletten: jong en mondain publiek dat de tijd doorbrengt met flirten en het drinken van cocktails. Nijinska combineerde de academische techniek met bewegingsthema's uit de sport, ballroom- en jazz dansen.

George Balanchine – 1904-1983

De laatste belangrijke choreograaf die bij Les Ballets Russes naam maakte was George Balanchine. Hij begon met constructivistische balletten. Bij Les Ballets Russes werkte Balanchine nauw samen met Strawinsky. Zijn constructivistische achtergrond speelde door in het ballet: La Chatte, waarbij de beeldhouwers Naum Gabo en Antoine Pevsner de decorelementen maakten. Ook zitten er expressionistische tendensen in de balletten van Balanchine. Nadat les Ballets Russes uiteengevallen waren, ging Balanchine in de verenigde staten verder. Daar werkte hij aan de totstandkoming van een geheel nieuwe dansersgeneratie die opgeleid en gevormd werd naar zijn ideeën. In 1948 kwam de oprichting tot stand van het New York City Ballet.

Balanchine wist aan de academische techniek een geheel eigen invulling te geven en kwam daarmee tot een heel specifiek eigen stijl die gekenmerkt wordt door een sterke dynamiek. Zijn werk omvat verschillende genres: neo-romantisch, neo-klassiek, abstract, verhalend, expressionistisch enz.

4.2 B: Le Ballet Suédois – 1920 – 1925

Dit was de zweedse concurrent van Les Ballets Russes. Onder leiding van Rolf de Maré werd deze balletgroep een zeer vernieuwende groep. De choreograaf was Jean Borlin. Het repertoire was sterk experimenteel en spraakmakend. O.a. door de libretto's van Jean Cocteau die gebruikt werden (Relache, waarbij de surrealistische invloeden van Rene Clair en Erik Satie van belang waren) en de muziek van Les Six (een groep van 6 franse componisten).

4.3 C: BAUHAUS: De zakelijke bauhausdansen van Oskar Schlemmer – 1888-1943

In het Bauhaus werd niet alleen beeldende kunst, vormgeving en architectuur ontwikkeld, ook werden er volop experimenten gedaan met theater en dans. De belangrijkste figuur daarbij was Oskar Schlemmer. Hij maakte diverse theaterdansen, waaronder het Triadische Ballet (in drie delen: het gele, roze en zwarte ballet), en diverse korte dansen: ruimtedans, stokkendans, vormendans, enz.

Ook in de dansen van Schlemmer stond het functionalisme centraal. Schlemmer was steeds bezig met de mens in relatie tot de hem omringende ruimte en dit in relatie tot beweging. Meetkundige figuren in de kostuums en de choreografie waren daarbij steeds het uitgangspunt.

Moderne dans te verdelen in 2 perioden:

1: De revolutionaire periode (1900-1925)

2: de grondslagleggende periode (1925 – 1945)

4.4 D: De revolutionaire periode

Hierin zoekt men naar nieuwe wegen. Inspiratiebronnen zijn o.a. oosterse dans, Arabische dans, volksdans, gezelschapsdans en oude culturen. Er worden geen echte danstechnieken ontworpen. Het betreft persoonsgebonden dansstijlen. De danskunstenaars uit deze periode maken geen 'school' d.w.z. hun leerlingen werken niet door in hun voetsporen.

Namen:

Emile Jacques Dalcroze – 1865 - 1920

Kan niet zozeer tot de danskunstenaars gerekend worden: toch is zijn werk van belang geweest voor de ontwikkeling van de dans. Dalcroze was musicus, componist en leraar. Hij is vooral bekend geworden door zijn methode: ritmiek of euritmie. Daarbij was vooral de relatie tussen het ritme van de muziek en de dans, de structuur en frasering ervan van belang. Dalcroze maakte ook gebruik van

het begrip spanning-ontspanning, zoals dat later terug te vinden is bij o.a. Graham. Marie Rambert was een leerling van Dalcroze en heeft Nijinsky geholpen met de instudering van Le Sacre du Printemps.

Loïe Fuller – 1862 - 1928

De Amerikaanse danseres Loïe Fuller heeft een bijzondere plaats in de danswereld. Zij werkte met licht, kleur en beweging in haar dansen. Elektrisch licht werd door haar gebruikt in het theater (zij was een van de eersten). Fuller kleepte zich in meters dunne, zijden stof. De armen werden verlengd met stokken, waaraan eveneens meters stof bevestigd waren. Haar solodansen bestonden grotendeels uit draaien om de lichaams-as waarbij de armen, zwaaiende, cirkelende en golvende bewegingen maakten.

Isadora Duncan – 1878 - 1929

Duncan werd geboren in San Francisco. Zij keerde eind 19de eeuw naar Groot-Brittannië terug, waar zij geïnspireerd raakte door de Griekse kunst in het Brits museum. Duncan is wel de meest interessante danskunstenaar uit de revolutionaire periode.

Haar stijl was gericht op simpele en natuurlijke bewegingselementen zoals lopen en springen/ opspringen. Ook het armgebruik was vloeiend en natuurlijk. De torso kon tijdens het dansen vol overgave enorm draaien of hellen. Heel kenmerkend was het gebruik van blote voeten, en het dragen van Griekse, wijdvallende, losse gewaren. Duncan wilde een doorgaande, vloeiende, golvende bewegingsstroom bereiken via het dansen op de voorvoet (demi-pointe) waarbij de torso een lichte, opwaartse positie innam. Het beeld van Nikè was daarbij een inspiratiebron.

Belangrijke vernieuwingen van haar zijn:

A: de solar plexus is het centrum waar alle beweging uit voortkomt. Het is de motor, het centrale punt waaruit de grote diversiteit van beweging ontstaat.

B: de ritmes in de dansbeweging worden bepaald door een verzet tegen de zwaartekracht of juist een toegeven daaraan.

Duncan gebruikte vrijwel nooit decors, maar een monochroom blauw achterdoek.

Ausdruckstanz:

Rudolf Laban - 1879 – 1959

Laban was geïnteresseerd in de oorsprong en mogelijkheden van de menselijke beweging enerzijds alsmede de dynamiek en de expressiviteit daarvan anderzijds. Bij zijn onderzoek kwam hij tot een uitvoerige analyse die hij systematiseerde in een door hem ontwikkeld notatiesysteem (de laban notatie).

Bij Laban stond het gevoel en de emotie op de eerste plaats. In zijn onderzoek onderscheidde Laban verschillende typen dansers: wilstype, gevoelstype en verstandstype. Elk van deze types zouden in de lessen van de docent verwerkt moeten worden. Volgens Laban is dans samengesteld uit de elementen tijd, kracht en ruimte.

Mary Wigman - 1886 – 1973

Spanning en ontspanning leerde Wigman via een Dalcroze school, dit werd een belangrijk element in haar expressionistische dansen. Wigman werkte samen met Laban. De belangrijkste principes van Wigman waren:

- dans is een uiting van diepe en sterke emoties door de zeggingskracht van de beweging zelf.
- Het lichaam is een instrument dat zingt en beweegt/trilt.

Ademhaling was heel belangrijk in haar dansstijl, dit om de natuurlijke spanning en ontspanning te weeg te brengen die voortgezet werd in haar dansbewegingen. Dit resulteert in een golvende, harmonieuze bewegingsstijl. Opvallend was verder de pose-achtige bewegingen van heup, armen en handen. De thematiek van haar dansen was somber. Het karakter expressionistisch. Zij gebruikte vaak maskers bij haar dans.

Kurt Jooss - 1901 – 1979

In 1920 werkte Jooss samen met Laban. Hij raakte beïnvloed door Laban en Wigman en de avantgarde beweging. Jooss bracht in zijn werk een synthese tussen de academische ballettechniek en de Ausdruckstanz tot stand. Vaak deed hij een beroep op pantomimische elementen. Kenmerkend voor zijn werk is verder het toepassen van poses ter verduidelijking of versterking van een bepaald gevoel of emotie die op een zeker ogenblik bij de toeschouwer opgeroepen moet worden. Der Grune Tisch uit 1932 is een van de belangrijkste werken van Jooss.

4.5 E: de grondslagleggende periode

Er worden nieuwe danstechnieken ontworpen (Graham, Humphrey, Laban, Wigman). Expressionisme in de dans. Er ontstaan dansgezelschappen en – scholen rond bepaalde danskunstenaars. Er worden methoden ontworpen om de danskunst over te dragen aan anderen (ook amateurs).

Martha Graham – 1895 - 1991

Graham is afkomstig uit de V.S. Van Delsarte* had zij de relatie tussen lichaam en geest, het belang van bewegingsanalyse, spiercoördinatie en evenwichtscontrole geleerd, alsmede het belang van ademhaling.

Al deze elementen zijn op de een of andere manier in het werk van Graham terug te vinden. Zo ligt bij haar de aanzet van de beweging (evenals bij Duncan) bij de Solar Plexus. Voorts wordt gewerkt met het principe spanning-ontspanning (Dalcroze, Laban) bij Graham werd dit de contraction-release genoemd. Met deze contraction-release is het ritme van de ademhaling verbonden. Daarnaast deed Graham afstand van de bij de academische techniek gehanteerde uitdraai van de benen. Het hele karakter van de Graham techniek is bovendien veel aardser gericht en doet geen pogingen de wetten van de zwaartekracht te ontkennen zoals dat bij de academische techniek wel het geval is. Bij sprongen zijn de benen vrijwel altijd in een hoekige en niet-

gestrekte positie. Voorts speelt de spiraal in veel bewegingselementen een rol.

In haar choreografieën gaf Graham de uitwerking van bepaalde hevige, menselijke emoties en psychische conflicten, zoals doodsangst, jaloezie, hartstocht, noodlotsbesef e.d. weer. Hierin volgde zij de in de psychologie ontwikkelde archetypen (Jung). Deze aspecten krijgen gestalte aan de hand van thematieken en personages die ontleend zijn aan de Griekse mythologie of de Spaans-Amerikaanse cultuur.

Graham werd overal ter wereld nagevolgd. Haar techniek is bekend geworden onder de naam: Graham-techniek. Zij heeft dus een school van navolgers gekregen.

* Delsarte was een franse danskunstenaar uit het einde van de 19^e eeuw, die een gebarensysteem vastlegde gebaseerd op een driedeling van het menszijn: intellectueel, emotioneel en fysiek en deze worden begrensd door de drie natuurwetten: tijd, beweging en ruimte

H5: Muziek in de moderne cultuur.

Bron: Wouter Steffelaar - Muzikale Stijlgeschiedenis.

Stroming in de muziek	componist	Invloeden/kenmerken
Impressionisme		Hoofdrichting houdt vast aan de in de Romantiek gevestigde traditie van het zelfstandige kunstwerk (autonome) opus.
	Debussy: Après midi d'un faune Suite bergamasque	Invloeden gamelanmuziek Emancipatie van het akkoord
	Ravel	Impressionisme en neoclassicisme, melodie = duidelijk omlijnd; teruggrijpen op oude stijlen, virtuositeit
Expressionisme = nieuwe muziek	Arnold Schönberg: Pierrot lunaire en Erwartung	Tweede Weense school (eerste Weense school bestond uit Mahler en Strauss) - atonaliteit (loslaten van traditionele tonale relaties); twaalftoonprincipe (alle 12 tonen zijn gelijkwaardig); serialisme (opeenvolging van zowel de tonen in series als ook ritme/toonduur in series); sprekestimme; expressionistisch karakter; emancipatie van de dissonant
	Alban Berg	- afwijzing van elke strakke doctrine, soms tonaal - expressief van karakter
	Anton von Webern	- extreem gecondenseerde vorm - schrappen van het overbodige tot het allernoodzakelijkste overblijft.
Russisch folklorisme	Strawinsky in Le Sacre du Printemps	- expressionistisch van karakter - wisselende metriek - nadruk op ritme en akkoorden - climaxen - melodisch korte motieven
Neoclassicisme: Nieuw classicisme of midden muziek: kunstwerk als opus met eeuwigheidswaarde: autonome kunst	Schönberg	- Ordeningssysteem van 12 chromatische tonen* in het twaalftoonstelsel of dodecafonie - basisreeks = 12 tonen/ streven naar reductie * <i>Chromatiek = gebruik maken van halvetoons afstanden</i>
	Strawinsky in Oedipus Rex	Orkestratie = terugblik op Romantiek
	Bartok	Kunstmuziek en Hongaarse volksmuziek: alle verworvenheden samengesmolten maar wel vastgehouden aan traditioneel overgeleverde vormen en genres
Functionele muziek	Satie: gymnopedies	- Musique d'ameublement (ofwel achtergrondmuziek of muzak) - potpourri: muziek zonder pretenties voor in café's en bars
	Paul Hindemith	Gebrauchsmusik: gebruiksmuziek, was vooral didactisch voor jeugd en amateurs.
	Rusland	Propagandamuziek
Jazz	Verenigde Staten	- Muziek in kleinere bezetting (dan bijv. symfonie orkest) - splitsing in ritme en melodiesectie - ritme speelt een essentiële rol (motorisch element met syncopisch accent) - syncope = verlegging of wisseling van accent - improvisatie sluit aan bij de wens om spontaan te musiceren (variaties op thema)
Elektronische (of concrete) muziek	Luigi Russolo	- futurisme - preoccupatie met beweging, snelheid en machines: dus machinale geluiden en machines als instrumenten verwerkt in de muziek
	Varèse Vb in stijlleer	- maakt gebruik van elektronische apparatuur om daarmee composities te maken - de autonome klank en het ritme staan daarbij centraal
Elektronische muziek / aleatorische muziek = bepaald door toeval en niet vastgelegde zaken	John Cage (na 1950)	- Toevalsmuziek Cage werd beïnvloed door: Satie – humor, extreme eenvoud; Webern – belang van de stilte, pointillisme; Ives – citaattechniek; Varèse – slagwerktimbres; dadaïsme – antikunst van Duchamp; Oosterse filosofie - zen

H6: Opvattingen over drama in de moderne cultuur.

Deze tekst vormt de basis voor een inleidende les over theater in de Cultuur van het Moderne.

Bron: De opkomst van modern theater (van traditie tot experiment) van B. Hunningher.

6.1 Gordon Craig

Toneeldecor ontwerper, hij is vooral belangrijk geworden door zijn geschriften. Invloed: Pre-rafaelieten, symboliek, reform (Duncan)

- verwerpt realisme
- vindt dat acteurs geen werkelijke kunstenaars kunnen zijn: zij imiteren, vandaar idee van marionetten
- decors zijn groots/ symbolisch/ geabstraheerd
- hij verwerpt het oude toneel (net zoals de dichter Mallarmé) hij wil meer naar het absolute of pure of onafhankelijke toneel
- vernieuwingen:
 - symbolische, grootse decors
 - inhoudelijk op thema's van stukken gericht (visueel)
 - licht en sfeer zijn belangrijk

6.2 Sergejévitj Stanislavski

Theaterregisseur die vooral de innerlijke werkelijkheid centraal wil stellen

- speelde de toneelklassieken, hij kwam uit een welgestelde familie en kende dus de canon van de grote toneelklassiekers
- minutieuze historiciteit, continue actie, realistisch spel, authentieke decors (weids) en kostuums
- Uitvoerige, weldoordachte detaillering
- Sterk psychologisch ingesteld
- Bijvoorbeeld spelen: stukken van Tsechov, de meeuw
- Moskou's kunsttheater
- Expressie van het innerlijk van de innerlijke levenswerkelijkheid: acteur is het middelpunt, de acteur redden uit het make-believe en hem te brengen tot een theater van authenticiteit en echte emotie
- Niet alleen mimetisch maar ook door het onderbewuste: training is hiervoor noodzakelijk, maar deze oefening mag niet dogmatisch zijn
- Training houdt in methodische psychotechniek – van het continu

acteren (through line) door omgeving en emotioneel geheugen met behulp van begrip, wil en gevoel van de acteur en door: ontspanning van de spieren, cirkel van concentratie (= mentale voorbereiding), magic if (toneeldecor) => theatrical state of mind

- Later wordt dit Method acting genoemd (Marlon Brando, Robert de Niro), waarbij de oefening van de acteur erop gericht is op het voorkomen van alleen uiterlijke gevoelens, en niet de innerlijke. Echter method acting wordt in de VS te dogmatisch, vindt Stanislavski

6.3 Vsévolod Meyerchold

Theatraliteit / avant-garde / nieuw theater, dat de essentie van het leven zoals hij het zag zou presenteren. Experimenten waren dus belangrijk, met name ook lijfelijke experimenten.

Ontwikkelingen in zijn stijl:

1. kermistoneel
2. tableaux vivantachtig theater
3. groteske stijl
4. moderne toneelconstructies
5. constructivisme en futurisme – mens als machine: echter hierin ook surrealistische elementen
6. commedia dell' arte:
 - acrobatisch en pantomime

Licht, lichaamsbewegingen, gebaren, reflectie van de maatschappij, realisme in: historische stukken, emoties en inhoud. Lijfelijke expressie is heel wezenlijk in bijna alle fasen.

Van 1919 tot 1934 is het theater in Rusland na de revolutie onder de volgende invloeden:

- Alles verwerpen – dit doen de radicalen
- Continuïteit en behoud door de tradities
- Propagandisten

6.4 Revolutietoneel van Piscator – 1920-1930 Berlijn

Oorlog en revolutie hebben het werk bepaald van Piscator (1914-1918)

Hij vond dat er nieuwe dramatiek nodig was en dat toneel opnieuw als exponent van de tijd en van dit ideaal zou moeten gaan gelden.

- Daartoe moest de schrijver zijn handeling noteren in enkel zakelijkheid, opdat de directe verbinding der gebeurtenissen van ver en nabij in het middelpunt zou komen te staan. Het ging om een zo reëel mogelijke reportage van beslissende feiten in de maatschappij en wereld. De toneelpresentatie van hun onderlinge samenhang zou dan de kracht worden die tot protest en opstand zou sturen. (dit werd het episch drama genoemd, dat later Brecht zou beïnvloeden)
- Zulke epische stukken waren er niet, dus werd hij tekstschrijver.
- Hij plaatste ook historische stukken in de hedendaagse context: dit zorgde voor felle reacties
- Het was maatschappijkritisch
- Revolutionair
- Experimenteel
- Er werd gebruik gemaakt van filmprojecties en simultaan toneel, en nieuwe technieken en machines: dit liet de nieuwe tijd zien

6.5 Bertolt Brecht

Heeft veel van Piscator geleerd, met name het episch drama of episch theater en de projectietechniek en het vermijden van illusoire middelen

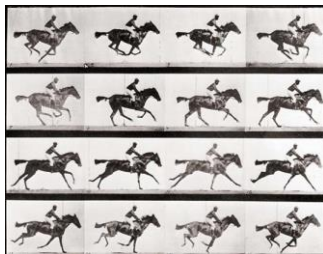
- Brecht is zich bewust van de macht van de taal
- Ziet in tegenstelling tot Piscator de tekst als het fundament van toneel
- Episch theater dwingt de toeschouwer tot deelname aan het verhaal en daarin een standpunt te kiezen
- Geen emotionele verwickelingen maar directe confrontatie met de wereld
- Zulk theater dwingt tot argumentatie: studie/inzicht in de positie van de mens
- Inzicht in de omstandigheden die hem veranderen, hij kan omstandigheden ten goede wenden voor zichzelf en de maatschappij (= propaganda voor socialisme, communisme)
- Episch = leerstuk ten dienste van het socialisme (belerend) door dialectiseren: publiek moet kiezen tussen 2 zaken. Op het toneel wordt de historische relativiteit aangegeven.
- Verfremdungseffekt: neemt het vanzelfsprekende uit de gebeurtenis weg, en toont wat vertrouwd is als iets totaal vreemds. Dit wordt meestal gedaan door de lijn van het verhaal te onderbreken met bijvoorbeeld liederen.

H7: Ontwikkelingen in de film in de eerste helft van de 20ste eeuw

In relatie tot de eindtermen voor Kunst Algemeen, cultuur van het moderne

Cinematografie is afgeleid van de Griekse woorden 'kine' en 'graphos' en betekent letterlijk 'schrijven in beweging'. Het begrip verwijst dus enerzijds naar een activiteit, met name die van de cameraman ('cinematographer'). Anderzijds verwijst het naar het resultaat van die activiteit: de stilistische aspecten van de afgewerkte film die volgen uit de keuzes die de 'DP' ('Director of Photography') maakt bij gebruik van camera's, lenzen, filmstock... Tot deze aspecten behoren de tonaliteit van het fotografische beeld, de kadrering, de shotduur, 'special effects' en 'title design'. Een camera is geen strikte vereiste bij cinematografie: de filmmaker kan de filmstrook rechtstreeks bewerken of speciale effecten toevoegen. bron: http://www.anatomievandefilm.be/cgi-bin/an_basis.cgi?in=cinematografie

7.1 Voorgeschiedenis van de FILM in de negentiende eeuw

Muybridge, 1878

De eerste ontwikkelingen naar de film zijn eigenlijk gezet door twee fotografen: **Eadweard Muybridge** en **Etienne Jules Marey**. Zij waren aan het eind van de negentiende eeuw, rond 1880 aan het experimenteren met het vastleggen van bewegingen.

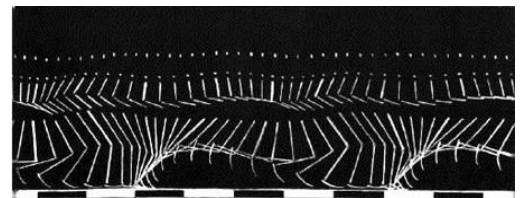
Muybridge zette een reeks camera's op een rij, en zorgde ervoor dat ze heel snel na elkaar foto opnames konden maken. Daarmee ontdekte hij hoe een paard galoppeerde.

<http://www.youtube.com/watch?v=yrO2Qc1KyZc&feature=related>

Muybridge ontwikkelde een apparaat om de beweging te laten zien:

dat was de phenakistoscoop. Op een rond blad, werden foto's in een cirkel geplaatst, en door deze rond te draaien zag je een animatie. Om de beelden goed te zien ontwikkelde Muybridge daarna een van de allereerste filmprojectoren: de Zoöpraxiscoop. Daarmee kon hij beelden die op een ronde schijf in beweging laten zien.

Marey ontwikkelde een soort fotocamera-geweer, waarmee hij heel snel achter elkaar foto opnames kon maken (chronofotografie = fotograferen van bewegingen). Daarbij liet hij bijvoorbeeld een man lopen in een zwart pak met daarop aan de zijkant een witte lijn, en legde zo de bewegingen die een lopende man maakt, vast op een fotobeeld, waarin je de beweging achter elkaar ziet. Marey was niet zo geïnteresseerd in het projecteren van de beelden.

Marey, 1880

Kine = beweging; graphos = schrijven

Al eerder was in 1832 de phenakistoscoop ontwikkeld. Daarna werd door een wiskundige, Horner, in 1834 een apparaat ontwikkeld voor animatie: dat is de zogenaamde zoötroop. Dit apparaat werd vanaf ca. 1860 veel gebruikt voor animatiefilm. Door het apparaat te draaien en dan door de sleuven te kijken, zag je bewegend beeld. De opvolger van dit apparaat is de praxinoscoop. Reynaud ontwikkelde dit apparaat in 1877: in het midden van dit apparaat zit een spiegelwand, daartegenover zitten afbeeldingen en door te draaien en naar 1 punt te kijken, zie je dan de beelden bewegen. Later ontwikkelde Edison de Kinetoscoop in 1888.

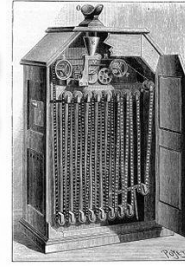
phenakistoscoop ca. 1832

Zoötroop, 1833

Praxinoscoop, 1877

Kinetoscoop, 1888

Cinématographe, 1895

De oorsprong van de film door de gebroeders Lumière in 1895.

In 1895 vertoonden twee Franse broers, de gebroeders Lumière de allereerste film met een cinématographe, dat was de allereerste filmprojectie, en daarmee ontwikkelde de cinematografie ofwel film. Op de film zag je arbeiders die een fabriek verlieten. Later, in 1897 werd film tegen betaling vertoond. Daarbij werd de film met een trein die op een station in Ciotat aankwam vertoond. Mensen die deze film zagen, moesten erg

wennen aan bewegende beelden, en reageerden angstig op het beeld van een trein die op hen afkwam. <http://www.youtube.com/watch?v=v6i3uccnZhQ>

De speelfilms en special effects van Georges Méliès

Al snel na de introductie van de cinématographe van de gebroeders Lumière werd de cinematografie ontwikkeld. Zo begon een van de film pioniers, Georges Méliès, met het experimenteren met film en special effects in zijn eigen filmstudio. In 1902 maakte hij de film 'Een reis naar de Maan' gebaseerd op het boek van Jules Verne. Daarin zie je hoe hij de stop-motion techniek gebruikt om zo het effect te laten ontstaan, dat de raket op de maan geland is (in het oog van de maan) <http://www.youtube.com/watch?v=7JDaOOw0MEE>

7.2 Ontwikkelingen in de FILM in de cultuur van het moderne

Geluidloze of stomme film

Duitse expressionistische film: Het Kabinet van dr. Caligari, 1920

In de beginperiode van de film werden er geluidloze films gemaakt. In Duitsland werd door de filmmaker Robert Wiene de expressionistische film gemaakt: Het kabinet van dr. Caligari. De decors waren heel duidelijk expressionistisch van karakter, met scherpe, hoekige en grillige vormen. Het contrast in de film is groot: je ziet erg veel erg donkere ten opzichte van heel lichte onderdelen in de filmbeelden.

<http://www.youtube.com/watch?v=xrg73BUxJLI>

Russische filmexperimenten

Kuleshov Effect, 1918

De Russische filmmaker Lev Kuleshov, werkte met associatieve beeldmontages. Door beelden op een bepaalde manier na elkaar te laten zien kon hij suggestieve betekenissen oproepen. Filmmakers zoals Hitchcock werden door deze manier van monteren sterk beïnvloed. <https://www.youtube.com/watch?v=96xx383jpiI>

Sergei Eisenstein: the Odessa steps uit: Pantserkruiser Potemkin, 1925

Sergei Eisenstein, Litouws van geboorte, werd opgeleid tot ingenieur voordat hij het Russische Rode leger in ging tijdens de burgeroorlog (1918 – 22). In deze tijd ontwierp hij agit-prop (politieke) posters en hij hielp de 'drama/theater'-troepen spelen. Na de oorlog, werd hij decorontwerper bij het Proletkult theater, waar hij zijn artistieke vader Meyerhold ontmoette. Hij leerde van hem hoe je in film, **stijl** kunt combineren met **improvisatie**. Eisenstein zag **montage** als een proces dat volgens de marxistische theorie werkte. Deze theorie zag de geschiedenis en de menselijke ervaring als reeksen van conflicten waarbij je actie en reactie opgelost zag in een samenvoeging van beiden. Montage geeft de film zijn dynamiek. Eisenstein nam voor het **storyboard**, Japanse calligrafie-tekens als voorbeeld (mond = zingen, enz). Dit werd dus een heel grafisch en tekenachtig beeld dat je per shot uitgewerkt ziet. Al deze tekens samen vormen de betekenis.

Volgens Eisenstein zijn er **vijf verschillende soorten montage**:

- **Metrische montage** wordt bepaald door de duur van een shot, en niet de inhoud. http://www.youtube.com/watch?v=JOr_CPpx9os
- **Ritmische montage** neemt wel de inhoud als uitgangspunt voor de montage, maar legt als het ware bepaalde klemtonen. <http://www.youtube.com/watch?v=Prbgt6l-2BY&feature=related>
- **Tonale montage** heeft textuur of een emotioneel gevoel als uitgangspunt voor de montage <http://www.youtube.com/watch?v=h0ilVmpIT3Y&feature=related>
- **Overtonale montage** was een synthese van metrische, ritmische en tonale montage <http://www.youtube.com/watch?v=XwN5ndR65QM&feature=related>
- **De intellectuele montage**: daarmee hield Eisenstein zich het meeste bezig: dit ontstaat door verschillende, inhoudelijk van elkaar losstaande shots, op een zodanige manier te verbinden dat er een statement gedaan wordt of er uitdrukking gegeven wordt aan abstracte ideeën. <http://www.youtube.com/watch?v=cw2chy64m34&feature=related>; Dit laatste paste natuurlijk heel erg in de tijdgeest & omgeving waarin Eisenstein werkte: het Rusland na de revolutie in 1917. Hij was dus heel erg aan het zoeken hoe hij het communistische gedachtegoed in zijn films over kon brengen.

In de **Odessa steps**, <http://www.youtube.com/watch?v=Ps-v-kZzfec> zie je hoe hij de momenten van een **persoonlijke tragedie** laat zien (de moeder die doodgeschoten wordt tijdens de revolutie van 1905, en deze moeder laat de kinderwagen met haar baby los zodat deze van de trappen dendert (zelfde fragment vanaf 5.26 min) gecombineerd met een **documentair realistische stijl**. Eisenstein dwingt op deze manier de kijker om zowel mee te voelen met de moeder als ooggetuigen te zijn van deze gebeurtenis. Hij gebruikt daarbij afwisselend: close-ups en long shots, hij toont het afwisselend vanuit objectieve en subjectieve standpunten; hij gebruikt vervormde lenzen, wisselt van tempo, en hij gebruikt bewegende en statische shots. Hierdoor ontstaat een ritme

(ook nog versterkt door de locatie: een trap) waarbij je bij de eerste beelden al bijna weet en voelt hoe het (slecht) af zal lopen.

Dziga Vertov: Man with a Movie Camera, 1929

Dziga Vertov was een van de meest experimentele filmmakers uit Rusland. Hij maakte films zonder een scenario, zonder acteurs, maar met een aaneenschakeling van beeldfragmenten om daarmee een internationale beeldtaal te maken, niet afgeleid van theater of literatuur. Daarbij zette hij steeds beelden in een contrast naast elkaar: licht versus donker, langzaam bewegend versus snel bewegend.

Fritz Lang: Metropolis, 1927

In de science-fiction film Metropolis wordt een stad in het jaar 2026 weergegeven, waarin de mensen opgedeeld zijn in de in welvaart levende 'denkers' en de hardwerkende, onder de grond in de mijnen levende 'werkers' <http://www.youtube.com/watch?v=dhWUACi7DgA&feature=related>. Een personage genaamd Maria (verwijzend naar de Bijbelse Maria) geeft de werkers aan, niet in opstand te komen maar te wachten tot een bemiddelaar. De burgemeester van de stad sluit Maria op en vervangt haar door een Robot Maria <http://www.youtube.com/watch?v=GzINI3au9q0>, die de groepen werkers uit elkaar speelt waardoor een opstand ontstaat.

Uiteindelijk leidt de chaos ertoe dat de kinderen van de werkers verdrinken en wordt Maria als verantwoordelijke vermoord: dan pas ontdekken de werkers dat zij een robot is. De zoon van de burgemeester treedt op als bemiddelaar en brengt de twee partijen weer tot verzoening.

Charles Chaplin: vroege periode, Hollywood slapstick humor

Chaplin werd bekend als Engelse acteur in de vroege, geluidloze slapstick-films, waarin hij een zwerverstype speelde. Hij was altijd gekleed in een te strak zwart colbert, een zwarte broek en een wit hemd, een bolhoed en een stok. Hij had een witgeschminkt gezicht met zwart opgemaakte ogen, en een snorretje. In zijn vroege films maakt hij veel gebruik van mimiek en pantomime (slapstick zijn overdreven gebaren en houdingen). In zijn vroege films (vanaf 1910 gaat hij naar de Verenigde Staten) speelt slapstick-humor een belangrijke rol. In zijn latere films, die hij ook regisseert, ontwikkelt hij zich tot een belangrijke filmmaker door zijn satire, spot, parodie op de maatschappij (zoals Goldrush uit 1925).

Kunstenaarsfilms:

Kunstenaars begonnen ook met film experimenten te doen. Zo werkten constructivisten, surrealisten en dadaïsten veel met film, maar ook werd geëxperimenteerd met abstracte filmbeelden door bijvoorbeeld Ruttmann.

Wassily Kandinsky maakte in 1910 een animatiefilm getiteld *Watercolor*.

Walter Ruttmann maakte in 1921 hele abstracte filmexperimenten waarin je geometrische vormen ritmisch door het ziet bewegen. <https://www.youtube.com/watch?v=RwahxVC3rDY>
De film *Rythmus 21* van Hans Richter uit 1921 is daarvan eveneens een voorbeeld. <http://www.youtube.com/watch?v=Crz3uvv4xPc&feature=related>

Man Ray maakte in opdracht van Tristan Tzara een film gebaseerd op het principe van de rayographie: hij bestrooide een film met peper, zout, spelden en punaises, deed het licht aan om de film te belichten en ontwikkelde deze film. Deze film uit 1923 heet: *Le retour à la Raison* <http://www.youtube.com/watch?v=dNYhgcV3o-E>

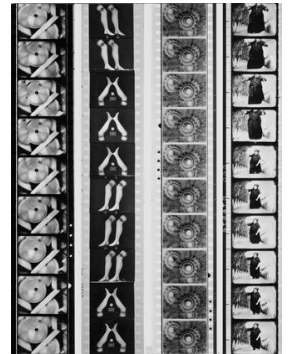

René Clair maakte in 1924 de film: *Entr'Acte*, een surrealistische film waarin beelden heel associatief en irrationeel met elkaar verbonden worden.

<https://www.youtube.com/watch?v=ufSZglhMbJE>

Fernand Leger maakte in 1924 *Ballet Mécanique*, en Georges Antheil maakte de muziek die voor deze film bedoeld was, maar omdat de compositie niet op tijd gereed was is deze nooit gebruikt bij deze filmbeelden.

<http://www.youtube.com/watch?v=9SgsqmQJAq0> een film waarin abstracte beelden ritmisch gemonteerd zijn.

Marcel Duchamp maakte in 1926 de film: *Anémic Cinéma* -

<http://www.youtube.com/watch?v=yZIHA4hLk2k>

Salvador Dalí en Luis Buñuel maken in 1929 de surrealistische film *Un Chien Andalou* <http://www.youtube.com/watch?v=BVbTEVfLksU> en in 1945 maakt Dalí de droomscene in de Hitchcock film *Spellbound*:

<http://www.youtube.com/watch?v=dzxlbqPxxHE>

László Moholy-Nagy maakte in 1930 een constructivistische film: *Lichtspel: zwart, wit, grijs*, waarbij hij zijn bewegend object, de raum-modulator op film vastlegde.

<http://www.youtube.com/watch?v=fNt39WJQqjg&feature=related> of:

<http://www.medienkunstnetz.de/works/lichtspiel/video/1/>

Joris Ivens was een Nederlandse filmer die films maakte als een soort studies: *De Brug*

(1928) is een bewegingsstudie <https://www.youtube.com/watch?v=GseBi4kSsa8> en *Regen*

(1929) een impressionistisch filmgedicht: <http://www.youtube.com/watch?v=6ADNWzq4ZmE> het zijn documentaire films zonder geluid.

Hollywood: Sound cinema, 1926

Vanaf 1926 worden de eerste Hollywood films met geluid geproduceerd.

Een van de succesvolste films is *The Jazz Singer* met Al Johnson uit 1927. <http://www.youtube.com/watch?v=Plaj7FNHnjQ&feature=related>.

Nu kijken we daar met een zeer kritische blik naar, omdat er sprake is van blackface (een wit iemand is zwart geschminkt met brede rode lippen). We vinden dit discriminerend. Lees meer over de culturele context op: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/blackface-licht-wereldwijd-onder-vuur-zelfs-als-het-gedaan-wordt-met-humor-voelt-het-vernederend-bcc43dd5/>

Musical film: *Top Hat* - Fred Astaire & Ginger Rogers, 1935

Hollywood film musicals werden een populair genre vanaf het eind van de jaren 20. Deze

musical films werden zo succesvol, vanwege de sterrencast, de choreografie, de herkenbare muziek/hits en de imponerende decors.

Bijvoorbeeld: *Singing in the Rain*

<http://www.youtube.com/watch?v=D1ZYhVpdXbQ>, *An American in Paris*

<http://www.youtube.com/watch?v=wlvzGT1Ta2w> (met muziek van

Gershwin) en ook *Top Hat* (met muziek van Irving Berlin)

<http://www.youtube.com/watch?v=n3RSIUkw9U0>

Top Hat

Hollywood film studio's:

In de jaren 30 en 40 komen de grote Hollywood film studio's op. Zij produceren de films en dit leidt tot grote successen. Ook komen er nieuwe regisseurs op, die soms niet de commerciële eisen willen nastreven (gericht zijn op een breed massapubliek) een te eigengereide visie hebben, zoals Orson Welles bijvoorbeeld. Dit tijdperk is ook de tijd van de echte klassieke filmsterren (Jean Harlow, Greta Garbo, Clark Gable, Joan Crawford, Humphrey Bogart, Ingrid Bergman), maar dus eveneens van de een aantal belangrijke filmregisseurs. Ook de animatiefilm kwam op door Walt Disney en de Disney studio's. De avondvullende animatiefilms werden een groot succes: Sneeuwwitje (1937) https://www.youtube.com/watch?v=HG_dgBWF1wE, Pinocchio (1940), Bambi (1942) etc.

Charles Chaplin: Modern Times & The Great Dictator

Modern Times

In Modern Times (1936) maakt hij in een parodie op de moderne verworvenheden in de economie en de massacultuur. Beroemde scènes daarin zijn te vinden in het begin, wanneer het beeld van de arbeiders die in een massa naar de fabriek overvloeit in een kudde schapen. <http://www.youtube.com/watch?v=ksog50iYzc8> (0.18). De scène waarin het lunch-instrument gedemonstreerd wordt laat spottend zien hoe de moderne tijd beheerst wordt door efficiency die ten koste van de menselijkheid gaat.

http://www.youtube.com/watch?v=n_1apYo6-Ow. Chaplin speelt een arbeider die tot een steeds hoger werktempo aangezet wordt, dat op een bepaald moment ertoe leidt dat hij verzwolgen wordt door een machine met grote tandwielen. <http://www.youtube.com/watch?v=atVqDSQ6eQg>

The Great Dictator (1940) is een bijtende satire op de tweede wereldoorlog. Chaplin speelt een dubbelrol en is zowel een joodse kapper als de dictator Hynkel. In een beroemde scène parodieert hij Hitler op onnavolgbare wijze met niet-bestaande taal.

<https://www.youtube.com/watch?v=o61pWzvQMsU> en ook de scène met de wereldbol is beroemd geworden: <http://www.youtube.com/watch?v=IJOuoyoMhj8&feature=related>

De film wordt afgesloten door een speech van Chaplin zelf, die <https://www.youtube.com/watch?v=J7GY1Xg6X20> waarin hij een pleidooi houdt voor een goede, democratische maatschappij, en hij houdt de kijker een spiegel voor over de tijd waarin de waanzinnige oorlog kon ontstaan. Hij roept soldaten op om de oorlog te bestrijden en om zich niet als oorlogsmachines te gedragen maar als vredelievende mensen. De speech begint heel rustig maar verandert in een climax, waarin Chaplin fel wordt als hij de praktijken van dictators bestrijdt.

The Great Dictator

Orson Welles: War of the Worlds and Citizen Kane, 1941

Orson Welles werd bekend door twee producties: zijn hoorspel *War of the Worlds* (uit 1938) en de film *Citizen Kane* (uit 1941). In het hoorspel *War of the Worlds*, waarin marsmannetjes in Amerika geland zijn, naar een verhaal van H.G. Wells, maakte Welles gebruik van realistische elementen. In een muziekprogramma, werd het hoorspel in de vorm van live-nieuws reportages gebracht. Het programma werd onderbroken, en door de realistische effecten dachten veel mensen dat het echt nieuws was waardoor er paniek uitbrak. Dit hoorspel werd uiteraard door deze effecten groot voorpagina nieuws. <http://www.youtube.com/watch?v=wQn1lwKKqyo>

Citizen Kane

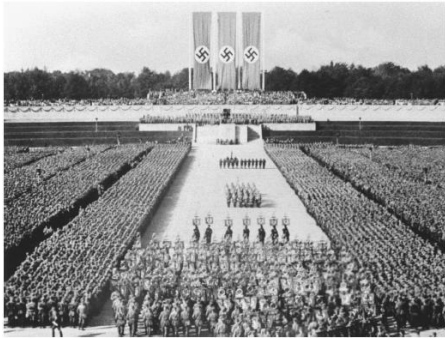
In 1941 maakte Welles de film die door heel veel filmcritici lang als een van de allerbeste films beschouwd werd in de filmgeschiedenis: *Citizen Kane*. Het is een echte klassieker, waarin Welles niet alleen de regisseur is, maar eveneens de hoofdrol speelt. Hij speelt in de film de krantenmagnaat Charles Foster Kane (gebaseerd op de werkelijk bestaande krantenmagnaat William Randolph Hearst). De film begint met het overlijden van Kane, en terwijl hij een glazen sneeuwbol uit zijn hand laat vallen, spreekt hij zijn laatste woord uit: Rosebud <http://www.youtube.com/watch?v=LZOzk7T93wE>. Daarna gaat de film over het levensverhaal van Kane, dit wordt verteld aan de hand van flash-backs en de rode draad is het onderzoek van een journalist naar de mogelijke betekenis van Rosebud in het leven van Kane. Te zien is hoe zijn ouders hem als een klein jongetje aan een voogd overdragen. In zijn latere leven besluit hij een krant op te gaan richten met een aantal vrienden. Deze krant wordt een groot succes, en daarna wordt hij alsmat machtiger als krantenmagnaat. Op een bepaald moment besluit hij de politiek in te gaan.

Op het hoogtepunt van zijn roem maakt hij fouten: hij blijkt de verkiezingspolls gemanipuleerd te hebben, en hij houdt er een buitenechtelijke affaire op na. Beide fouten leiden gaandeweg tot zijn ondergang. Je ziet hoe hij heel veel geld uitgeeft en woont in een enorm paleis (Xanadu) waarin hij een fortuin aan kunstschaten herbergt. Zijn machtswellust leidt ertoe dat hij zich zo belangrijk voelt dat hij zichzelf als onaantastbaar beschouwt, hij raakt vervreemd van zijn vrienden doordat hij zich opsluit in zijn kasteel en hij vertoont steeds meer tiranniek gedrag. De film brengt de all-american dream in beeld, waarin een gewone jongen het tot krantenmagnaat kan schoppen maar laat ook zien hoe deze ontwikkeling in verval kan geraken door machtswellust en machtsmisbruik. De pers speelt een grote rol in het verhaal maar ook in de manier waarop het verhaal in beeld gebracht wordt (veel kranten die gedrukt worden; voorpagina's; afgedankte kranten in beeld etc.). De film is beroemd geworden vanwege de talloze vernieuwingen op cinematografisch gebied: zo gebruikt hij deep focus (daarmee worden zowel voorgrond als achtergrond heel scherp -

http://www.youtube.com/watch?v=Ksn_s-Aa_pQ&feature=related); hij gebruikt veel extreem lage camerastandpunten (kikvorsperspectief <http://www.youtube.com/watch?v=kzwwr1Rgt2Y>); hij maakt gebruik van overvloeiende montages en geluidslussen (daarbij hoor je bijvoorbeeld al de stem van een krantenjongen op de achtergrond terwijl je een beeld van een echte voordeur langzaam tot een foto op een voorpagina ziet overvloeien - http://www.youtube.com/watch?v=grM99vYog_q&feature=related) en hij maakt gebruik van veel soepele, vloeiende camerabewegingen <http://www.youtube.com/watch?v=Th8cuq9tzZk&feature=related>. Daarnaast is de film van een bijzondere grafische kwaliteit: de contrasten zijn groot, maar de tussentinten (grijstinten) eveneens. Ook de decors zijn indrukwekkend vanwege de grootsheid, die door de belichting op een indrukwekkende wijze vormgegeven zijn (veel stralende lichtbundels en donkere schaduwen. Het eind van de film laat overigens zien, waar het woord Rosebud naar verwijst: naar het sleetje dat hij in zijn gelukkige kindertijd gebruikte, toen hij nog bij zijn ouders woonde. http://www.youtube.com/watch?v=xbGbgRWwC_Q&feature=related

Leni Riefenstahl: Triumph des Willens, 1935 en Olympia, 1936

Leni Riefenstahl werd bekend als de regisseuse die de propagandafilms voor de nationaal-socialistische partij maakte, hoewel zij zelf ontkende dat zij een grote invloed had op de regie en ze zei dat het vooral pure historische en documentaire beelden waren die zij maakte van de partijdag in 1934. Toch is heel goed te zien hoe zij als regisseur het bewind van Hitler geholpen heeft met deze propagandafilms: door de wijze van filmen (lage camerastandpunten waarbij Hitler extra groot en machtig lijkt, afgewisseld met shots van bovenaf waarbij je enorme choreografieën ziet van perfect synchroon

marcherende nationaal-socialisten) en de manier van monteren (combinaties van bepaalde beelden na elkaar - een adelaar, Hitler en een hakenkruis bijvoorbeeld), dit werkte zeer suggestief. <https://www.youtube.com/watch?v=p7hJVatW45M> (ca. na 10 min). In Olympia werden beelden van atleten getoond op een esthetiserende wijze met veel aandacht voor fysieke schoonheid en kracht van de gespierde lichamen, waarbij eveneens propagandistische effecten ontstonden door het steeds opnieuw tonen van vlaggen met hakenkruizen en beelden van Hitler. <https://www.youtube.com/watch?v=H3LOPhRq3Es> (ca. na 10 min). Riefenstahl heeft haar betrokkenheid bij de NSDAP altijd ontkend, maar zij is als regisseur altijd verbonden gebleven met deze twee overduidelijke propagandafilms.

Bronnen:

- Bordwell, D., Thompson, K. (2009). *Film History*.
- Parkinson, D. (1997). *History of Film*.
- <http://www.anatomievandefilm.be/index.html>
- <http://classes.yale.edu/film-analysis/>
- http://issuu.com/eye_film/docs/eye_wat_is_film?mode=embed&layout=http%3A%2F%2Fskin.issuu.com%2Fv%2Flight%2Flayout.xml&showFlipBtn=true
- <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2009/december/Riefenstahl-Triumph-des-Willens-was-geen-propaganda.html>

NB de links naar youtube-films kunnen eventueel veranderen.

Bronnen

- Bordwell, D., Thompson, K., & Smith, J. (1997). *Film art: An introduction* (Vol. 7). New York: McGraw-Hill.
- Hunningher, B. (1983). *De opkomst van modern theater: van traditie tot experiment*. International Theatre Bookshop.
- Parkinson, D. (1997). *History of film*. Thames & Hudson.
- Steffelaar, W. (2007). *Muzikale stijlgeschiedenis*. Amsterdam, Nieuwezijds, B.V.
- Thompson, K., & Bordwell, D. (2003). *Film history: An introduction* (Vol. 205). New York: McGraw-Hill.
- Veenker, R., Janssens, M., Osse, L., & Reijntjes, J. (2003). *Palet CKV 2. De cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw*. Utrecht/ Zutphen, Thieme Meulenhoff.
- Westra, B. (1999). *Dansgeschiedenis, de ontwikkeling van de westerse theaterdans*. Fontys hogescholen.

Websites:

- <http://www.anatomievandefilm.be/index.html>
- <http://classes.yale.edu/film-analysis/>
- http://issuu.com/eye_film/docs/eye_wat_is_film?mode=embed&layout=http%3A%2F%2Fskin.issuu.com%2Fv%2Flight%2Flayout.xml&showFlipBtn=true
- <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2009/december/Riefenstahl-Triumph-des-Willens-was-geen-propaganda.html>